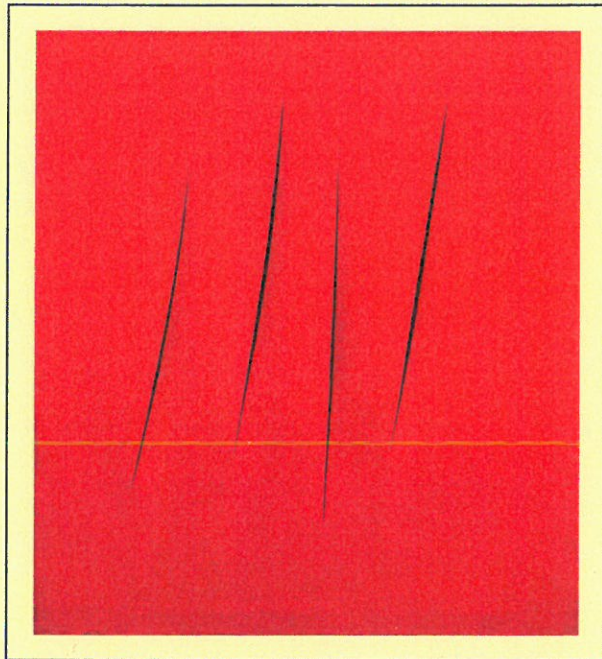

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ Η ΑΠΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ν. Γ. Γεωργαράκης - Ν. Δεμερτζής

GUTENBERG

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Β. ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΙΣ

Ευθύμης Παπαβλασόπουλος*

5.

ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΜΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ:

ΑΠΟ ΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΜΑΖΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
ΣΤΟ ΚΟΜΜΑ «ΕΚΤΑΚΤΟΥ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ»;

Περίληψη

Το ΚΕΙΜΕΝΟ ιχνηλατεί τους πολύσημους μετασχηματισμούς και τις κρίσιμες μετατοπίσεις στη δομή και τη λειτουργία του κομματικού συστήματος κατά τη Μεταπολίτευση. Συγκεκριμένα επιχειρεί να αναδείξει και να σχολιάσει τις κυμαινόμενες σχέσεις των κομμάτων με το κράτος και την κοινωνία και επανεξετάζει κριτικά τη δομή και τις λειτουργίες του κομματικού συστήματος. Επίσης, χαρτογραφούνται οι πιθανές αναδιορθώσεις του κομματικού συστήματος που θα αναλάβει να αναδιοργανώσει το πολιτικό σύστημα και πιθανολογούνται οι εκβάσεις των εναλλακτικών σχεδίων διεύθυνσης της κρίσης.

Λέξεις κλειδιά: Μεταπολίτευση, πολιτικό σύστημα, δικομματισμός, κρίση

* Λέκτορας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

1. Εισαγωγικά

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ είναι ένας θεσμός που συναρθρώνεται με και συναρθρώνει ταυτόχρονα το κράτος και την κοινωνία. Όχι όμως με τρόπο *a priori*, αξιακό και κανονιστικό, αλλά πάντα μέσα στην υλικότητα και τις αντιφάσεις των πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων. Συνεπώς, η πορεία των ελληνικών πολιτικών κομμάτων παρακολουθεί και διαμεσολαβεί την αντιφατική διαδικασία συγκρότησης και εξέλιξης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Άρα, για να κατανοήσουμε τη φύση και το ρόλο τους θα πρέπει να διαθέτουμε συστηματικές και πολυεπίπεδες αναλύσεις για το ελληνικό κράτος και την ελληνική κοινωνία. Χωρίς να υποτιμώ τη σημασία των σχετικών συμβολών, εκτιμώ ότι στο πεδίο αυτό οι προϊδεάσεις έχουν επικαλύψει την ερμηνεία. Πράγματι, τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα αντιμετωπίζονται με έντονη προκατάληψη τόσο από την επιστημονική κοινότητα όσο και από την κοινή γνώμη ήδη από τις απαρχές του βίου τους.

Αποτέλεσμα αυτής της τάσης είναι ίσως και τα ισχυρά ερμηνευτικά στερεότυπα που έχει σωρεύσει η σχετική βιβλιογραφία: πελατειακοί και αρχηγικοί μηχανισμοί χωρίς αρχές και πολιτικό πρόγραμμα, ασθενής αρχικά και στρεβλή στη συνέχεια οργανωτική δομή, φορείς λαϊκιστικών αντιλήψεων και πρακτικών, ελλειμματική κοινωνική γείωση, εστίες διαφθοράς και διαπλοκής συνοψίζουν τα βασικά συμπεράσματα της εγχώριας ιστορικο-πολιτικής ανάλυσης για τα κόμματα και την κομματική δράση. Δεν είναι διόλου παράδοξο, λοιπόν, ότι υποβαθμίζεται συστηματικά ο ρόλος των κομμάτων και του κομματικού συστήματος στο σχηματισμό και την εμπέδωση της κρατικής βούλησης, στην οργάνωση και την έκφραση των συμφερόντων και εν τέλει στη σύνθετη και αντιφατική διαδικασία κοινωνικής ολοκλήρωσης και πολιτικής ενσωμάτωσης. Συνήθως, όμως, η προκατάληψη είναι αποτέλεσμα της άγνοιας, και αυτό επιβεβαιώνεται στο παράδειγμά μας, αφού τα πολιτικά κόμματα, όσο και αν φαίνεται παράδοξο, είναι ο μεγάλος άγνωστος της ελληνικής πολιτικής επιστήμης. Στην πραγματικότητα ελάχιστες μελέτες διαθέτουμε για τα πολιτικά κόμματα και το κομματικό σύστημα.

Πρόθεσή μου είναι να ιχνηλατήσω τους πολύσημους μετασχηματισμούς και τις κρίσιμες μετατοπίσεις στη δομή και τη λειτουργία του κομματικού συστήματος, όπως αυτές μορφοποιούνται στη μακρά μεταπολιτευτική περίοδο. Θα εστιάσω, ωστόσο, το ενδιαφέρον μου στις πρόσφατες αλλαγές που εξελίσσονται σε ένα περιβάλλον παρατεταμένης και πολυδιάστατης κρίσης, η οποία προοιωνίζεται δομικές μεταβολές στον κοινωνικό σχηματισμό και στους θεσμούς της Μεταπολίτευσης.

Στόχος μου δεν είναι να αποτυπώσω λογιστικά τους κομματικούς συσχετισμούς στο πεδίο του εκλογικού ανταγωνισμού, ούτε να επιχειρηματολογήσω για την τυπολογική κατάταξη του αναδυόμενου κομματικού συστήματος. Το ενδιαφέρον μου στρέφεται κυρίως στις δομικές και στις λειτουργικές διαστάσεις του κομματικού συστήματος. Στη συνάφεια αυτή θα επιχειρήσω να αναδείξω και να σχολιάσω τις κυμαινόμενες σχέσεις των κομμάτων με το κράτος και την κοινωνία σε μια κρίσιμη περίοδο, σχέση που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη σταθερότητα, τη συνοχή και τη νομιμοποίηση του πολιτικού μας συστήματος.

Στο πρώτο μέρος επανεξετάζεται κριτικά η διαδικασία συγκρότησης και οι κοινωνικοπολιτικές λειτουργίες του κομματικού συστήματος, όπως αυτό αποκρυσταλλώθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Ειδικότερα, απογράφονται τα σημαντικά κόμματα που συγκρότησαν την εστία του ενιαίου μαζικού κόμματος του κράτους, καθώς και οι σύνθετοι ρόλοι που κλήθηκαν να αναλάβουν και τα ανέδειξαν σε προνομιακούς μηχανισμούς πολιτικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης. Εξετάζονται, επίσης, οι παράγοντες που προκάλεσαν δυσεπίλυτες αντιφάσεις και αποδιοργάνωσαν υπόγεια την αποτελεσματικότητα του περιώνυμου δικομματισμού, καθώς και οι συνέπειες από τη σταδιακή αποσύνδεση των κομμάτων από την κοινωνία και την πλήρη σχεδόν ενσωμάτωσή τους στο κράτος. Εξέλιξη που εγγράφεται στο παλίμψηστο της κρατικοποίησης των θεσμών κοινωνικής και πολιτικής εκπροσώπησης.

Στο δεύτερο μέρος επιχειρείται η εννοιολόγηση της κρίσης και η χαρτογράφηση του πολυπρισματικού συνεχούς της, που, κατά την εκτίμησή μου, έχει αφετηρία τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Στη συνάφεια αυτή υποστηρίζεται ότι η εν εξελίξει κρίση επωάζεται σε ένα ικανό βάθος χρόνου και συνδέεται οργανικά, αν και ετεροχρονισμένα και ιδιόσημα, με τους ριζικούς μετασχηματισμούς στο διεθνές περιβάλλον, όπως αυτοί εδραιώνονται με την ηγεμονία του προγράμματος του παγκοσμιοποιημένου νεοφιλελευθερισμού. Με αυτή τη θεωρητική και μεθοδολογική σκευή θα επιχειρήσω μια κατ' αρχάς εκτίμηση των συνεπειών της κρίσης στη δομή και στην αποτελεσματικότητα του πολιτικού και κομματικού μας συστήματος.

Στο τρίτο μέρος αναλύεται κριτικά το εγχείρημα ανασυγκρότησης του κομματικού συστήματος ως μέρος της συνολικότερης στρατηγικής διευθέτησης της κρίσης. Με βάση τις θεωρητικές επεξεργασίες και τις ισχνές και αντιφατικές εμπειρικές ενδείξεις χαρτογραφούνται, ως υποθέσεις εργασίας, οι πιθανές εκδοχές του κομματικού συστήματος που θα αναλάβει να αναδιοργανώσει το πολιτικό μας σύστημα και πιθανολογούνται οι εκβάσεις των εναλλακτικών σχεδίων διευθέτησης της κρίσης.

2. Μορφολογία και λειτουργίες των κομμάτων και του κομματικού συστήματος της Μεταπολίτευσης

2.1. Ο ρόλος των κομμάτων στη Μεταπολίτευση

Τα πολιτικά κόμματα υπήρξαν αναμφίβολα οι εξ ανάγκης πρωταγωνιστές της δημοκρατικής μετάβασης, στο βαθμό που κανένας άλλος θεσμός (εκκλησία, στρατός, συνδικάτα) δεν διέθετε την απαραίτητη πολιτική τεχνογνωσία και την κοινωνική νομιμοποίηση ώστε να αναλάβει αυτό το ρόλο. Στο ρευστό και αβέβαιο περιβάλλον της πρώτης και ενδιάμεσης Μεταπολίτευσης, τα κόμματα ανέλαβαν σύνθετες και κρίσιμες λειτουργίες απολύτως αναγκαίες για τη στερέωση της νεοπαγούς Δημοκρατίας, αναπτύσσοντας ένα πυκνό δίκτυο οργανώσεων (τοπικές, κλαδικές), οργάνων, συλλογικών πολιτικών διαδικασιών και σχέσεων που αποίκισαν σταδιακά όλους τους γεωγραφικούς και κοινωνικούς τόπους.¹ Πράγματι, διά των κομμάτων μεθοδεύτηκε προνομιακά η εκκρεμής πολιτική και κοινωνική ενσωμάτωση (Παπαβλασόπουλος, 2004: 10), η ελεγχόμενη πολιτική κινητοποίηση και αποκινητοποίηση, η πολιτική εκπαίδευση των μαζών (Spourdalakis, 1996: 178), η παραγωγή του πολιτικού προσωπικού και η αναπαραγωγή των πολιτικών ελίτ (Spourdalakis, 1996: 172), η δικτύωση επιμέρους συλλογικών οργανώσεων και δράσεων, η διαχείριση του εκλογικού ανταγωνισμού, η εμπέδωση των συμπληρωματικών πολιτικών προγραμμάτων και η διάχυση μιας συμμετοχικής, έστω και εργαλειοκά, πολιτικής κουλτούρας. Ταυτόχρονα, ανέλαβαν να κανονικοποιήσουν τον διάχυτο ριζοσπαστισμό,² που απελευθέρωσε η κατάρρευση του δικτατορικού καθεστώτος.

Εν κατακλείδι, η κομματική πλαισίωση της κοινωνικοπολιτικής δράσης αποτέλεσε το μοχλό όχι μόνο για τη στερέωση του κομματικού θεσμού αλλά και για τη νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος και την αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής.

Στη συνάφεια αυτή διαμορφώνεται και ο κυρίαρχος τύπος κομματικής οργάνωσης, το μαζικό κόμμα (Παπαβλασόπουλος, 2004 *passim*, Βερναρδάκης, 2011: 191 επ.), που στις ποικίλες παραλλαγές του εγκαταστάθηκε ηγεμονικά σε όλους τους ιδεολογικοπολιτικούς τόπους και λειτούρ-

1. Για τη διαδικασία αποικισμού του κοινωνικού πεδίου από τα πολιτικά κόμματα καθώς και για την εξέλιξη της σχέσης των θεσμών πολιτικής και κοινωνικής εκπροσώπησης στο πλαίσιο του μεταβαλλόμενου πολιτικού συστήματος, βλ., αναλυτικά, Σπουρδαλάκης, Παπαβλασόπουλος, 2008.

2. Για τη διακύμανση της σχέσης κομματικών, πολιτικών και κοινωνικών πρακτικών κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο, βλ. Κυπριανός, 1997: 39 επ.

γηση αποτελεσματικά μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Το μοντέλο αυτό υπήρξε γενετικά γραφειοκρατικό, ολιγαρχικό και ιεραρχικό ακόμα και στις ελάχιστες κινηματικές και συμμετοχικές στίγμες του. Αν και καταστατικά η οργάνωση θεμελιώνεται στη βούληση των οργανωμένων μελών και αντιπροσωπευτικών οργάνων (Τ.Ο., συνέδριο κ.τ.λ.) και οι αποφάσεις λαμβάνονται δημοκρατικά, στην πράξη η εξουσία συγκεντρώνεται στις ενδιάμεσες μη αντιπροσωπευτικές βαθμίδες —και κυρίως στην ηγεσία— που περιθωριοποιούν τη βάση και τη μετατρέπουν σε καύσιμη ύλη της κομματικής μηχανής.

Με αυτή την οργανωτική σκευή, τα κόμματα, από τα πρώτα κιόλας βήματά τους, ανέλαβαν να διαχειριστούν ένα διπλό ρόλο. Συγκεκριμένα: αφενός, να επεξεργαστούν, να διατυπώσουν και να εμπεδώσουν στην κοινωνία τα κυρίαρχα κρατικά προτάγματα και, αφετέρου, να συναρθρώσουν και να διαμεσολαβήσουν στο πολιτικό πεδίο συμφέροντα και αξίες όλων των τάξεων και των ταξικών μερίδων. Αυτό το τελευταίο προσέδωσε στα κόμματα, κυρίως στα κόμματα εξουσίας, το χαρακτήρα κοινωνικών συμμαχιών, οι οποίες, παρά τις ρευστοποιήσεις και τις ανακατατάξεις που σημειώθηκαν στα επόμενα χρόνια, αποδείχτηκαν εξαιρετικά ανθεκτικές και μακρόβιες (Βερναρδάκης, 2011: 160-164).

2.2. Η διαμόρφωση του κομματικού συστήματος: δομή και λειτουργίες του «δικομματισμού»

Στη βάση αυτών των προτεραιοτήτων συγκροτείται και αποκρυσταλλώνεται και το κομματικό σύστημα της Μεταπολίτευσης, ο δικομματισμός. Παρά τις κυρίαρχες ερμηνείες που εξεικονίζουν το δικομματισμό μονοσήμαντα ως ένα σύστημα νομής της εξουσίας από δύο κόμματα με την περιοδική εναλλαγή τους σε αυτήν και τον αποκλεισμό όλων των δυνητικών ανταγωνιστών ή/και ως σχέση ανάμεσα στα κόμματα στο πεδίο του εκλογικού ανταγωνισμού, στην πραγματικότητα πρόκειται, κυρίως, για μια πολιτική δομή που οργανώνεται στο εσωτερικό του κράτους και για τις ανάγκες του κράτους (Πουλιαντζάς, 2001).

Από την άποψη αυτή, αποτελεί ένα σύνθετο λειτουργικό μηχανισμό, που οργανώνει τη συνάρθρωση του κράτους με την κοινωνία, με άλλα λόγια, τον υλικό και συμβολικό τόπο οργάνωσης και απόσπασης της συναίνεσης. Βασικό χαρακτηριστικό του δικομματισμού είναι ότι εντάσσει τα υποκείμενα στο πολιτικό σύστημα κατά τρόπο που εξυπηρετεί τα κυρίαρχα κάθε φορά προτάγματα του κράτους, περιορίζοντας δραστικά τη δυνατότητα άρθρωσης κάθε εναλλακτικού σχεδίου. Το κράτος δεν αποτελεί βέβαια έναν ουδέτερο θεσμό αλλά ούτε απλό εργαλείο αλυσωμένο με

τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης. Θα πρέπει να κατανοηθεί ως υλική συμπύκνωση του συσχετισμού ισχύος των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων (Πουλαντζάς, 1980: 70 επ.). Θα μπορούσαμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι το εν λόγω σύστημα διαθέτει την ικανότητα να ενσωματώνει και να εγκλωβίζει στη λειτουργία του το σύνολο σχεδόν των πολιτικών δυνάμεων και δι' αυτών να εξουδετερώνει κάθε επικίνδυνη και ανεπιθύμητη κοινωνική κίνηση (Παπαβλασόπουλος και Σπουρδαλάκης, 2010: 313). Από το σύστημα αυτό δεν κατάφεραν να διαφοροποιηθούν και να απεξαρτηθούν ούτε οι κομματικές εκφράσεις της Αριστεράς. Μείζονες στρατηγικές επιλογές των κομμάτων της (ΕΑΔΕ, πράσινη ΕΑΔΕ, «μορατόριουμ», συγκυβέρνηση, οικουμενική) σε κρίσιμες για την αναπαραγωγή του συστήματος στιγμές αποτελούν τεκμήρια της λειτουργικής τους εμπλοκής στο σύστημα και τη λογική του δικομματισμού.

Τα κόμματα του δικομματισμού προκειμένου να ανταποκριθούν στην αποστολή τους έπρεπε: α) να ενταχθούν οργανικά στις διευρυμένες και ποιοτικά διαφοροποιημένες λειτουργίες του μεταπολιτευτικού κράτους, β) να διαμορφώσουν σταθερούς και συνεκτικούς οργανωτικούς δεσμούς με την κοινωνία, λειτουργώντας ως μηχανισμός εκλαΐκευσης και εμπέδωσης των κυβερνητικών αποφάσεων. Να δημιουργήσουν, με άλλα λόγια, τις αναγκαίες θεσμικές και οργανωτικές προϋποθέσεις που θα εξασφαλίσουν αδιατάρακτη πολιτική κυριαρχία στα ίδια και ευρεία συναίνεση γύρω από τις κυρίαρχες επιλογές (Παπαβλασόπουλος, 2004: 13). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι μέχρι το 2000 τα κόμματα καταφέρνουν κατά το μάλλον ή ήττον να ανταποκριθούν στο ρόλο τους ως οργανωτών και εγγυητών της συναίνεσης, αναδεικνύοντας τα κρίσιμα φορτία και διαχειριζόμενα μέσα από αποφασιστικές μετατοπίσεις τα κρατικά προγράμματα.

2.3. Ο ρόλος των κομμάτων και του κομματικού συστήματος στην οργάνωση της συναίνεσης και τη διαχείριση του ριζοσπαστισμού: Όρια και αντιφάσεις

Μπορούμε αδρά να χαρτογραφήσουμε τις διαδρομές, τα φορτία αλλά και τις ρωγμές της συναίνεσης που προνομιακά ανέλαβε να οργανώσει το κομματικό σύστημα ως εξής:

1974-1989: θετική συναίνεση/ενεργητική νομιμοποίηση οργανωμένη γύρω από τα θεμελιώδη προτάγματα του «εκδημοκρατισμού» και της «αλλαγής». Την περίοδο εκείνη, ο διάχυτος ριζοσπαστισμός της Μεταπολίτευσης θεσμοποιείται σταδιακά στο πλαίσιο του πολωμένου δικομματισμού και —δεν θα ήταν υπερβολή αν λέγαμε ότι— οργανώνεται σε μια κομμα-

τικά διευθυνόμενη πολιτική κινητοποίηση. Η υπερ-πολιτικοποίηση και η κινητοποίηση που τροφοδοτεί τον και τροφοδοτείται από τον πολωμένο κομματικό ανταγωνισμό όχι μόνο δεν αποσταθεροποιεί το πολιτικό σύστημα, αλλά δημιουργεί τις αναγκαίες λειτουργικές προϋποθέσεις για τη στερέωση και αναπαραγωγή του. Πράγματι, αν και η πόλωση φαίνεται να εξυπηρετεί τη λογιστική του κομματικού ανταγωνισμού επιτελεί, ταυτόχρονα, μια σειρά από λανθάνουσες και έκδηλες λειτουργίες που παγιώνουν το κομματικό σύστημα και διασφαλίζουν το μεταπολιτευτικό κεκτημένο. Συγκεκριμένα: α) συντηρεί για περίπου δύο δεκαετίες το ενδιαφέρον για την πολιτική και την πολιτική συμμετοχή, β) ακρωτηριάζει και συγκαλύπτει τα ανεπιθύμητα για το πολιτικό σύστημα ταξικά και ιδεολογικά φορτία, υποτάσσοντας τα πραγματικά κοινωνικοπολιτικά διακυβεύματα στις σκοπιμότητές της, γ) εντυπώνει ισχυρές ταυτίσεις που συμβάλλουν στην κοινωνική ρίζωση των κομμάτων, δ) σφυρηλατεί συμπαγείς εκλογικές βάσεις που αποτελούν ανάχωμα στις τάσεις κατακερματισμού του κομματικού συστήματος, ε) οργανώνει την ελεγχόμενη πολιτική κινητοποίηση των μαζών, στ) λειτουργεί ως μηχανισμός στρατολόγησης και ένταξης και ως εκ τούτου προνομιακό εργαλείο για την κατασκευή του μαζικού κόμματος (Παπαβλασόπουλος, 2010: 101 επ.). Ταυτόχρονα, όμως, η υπερεντατική χρήση του ριζοσπαστικού δυναμικού που απελευθερώνει η πόλωση υπονομεύει μακροπρόθεσμα το κομματικό και πολιτικό σύστημα στο βαθμό που καταστρέφει κρίσιμους για την αναπαραγωγή τους θεσμικούς, υλικούς και κοινωνικούς πόρους. Με άλλα λόγια, προκαλεί εκτεταμένες αλλοιώσεις και στρεβλώσεις στην πολιτικο-διοικητική δομή, σωρεύει απαιτήσεις που δύσκολα μπορούν να ικανοποιηθούν και υπονομεύει την εμπιστοσύνη στους θεσμούς και στο πολιτικό σύστημα.

1989-2004: μεταβατική συναίνεση οπότε και εκδηλώνονται τα πρώτα σημάδια κόπωσης, απότοκα των αντινομιών της προηγούμενης περιόδου, των φαινομένων διαφθοράς και των κοινωνικών εντάσεων που προκαλεί η απόπειρα βίαιων προσαρμογών σε νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση. Η απίσχναση της συναίνεσης οφείλεται επίσης στην αδυναμία της κυβέρνησης να διαχειριστεί τους «κινδύνους» (εθνικούς, κοινωνικούς) που απελευθερώνει η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Όλα τα παραπάνω αθροιστικά τροφοδοτούν και συντηρούν ένα κύμα σύντομου και σποραδικού ριζοσπαστισμού, με βασικές εστίες τις εργατικές και «εθνικές» κινητοποιήσεις, που δεν ελέγχεται από τα πολιτικά κόμματα και το κράτος. Όπως είναι φυσικό, τα ίχνη αυτής της πολιτικής κινητικότητας εγγράφονται στο κομματικό σύστημα με την εμφάνιση νέων σχηματισμών (ΔΗΚΚΙ, ΠΟΛΑΝ) που αμφισβητούν την πολιτική ηγεμονία και την εκλο-

γική κυριαρχία των δύο κομμάτων εξουσίας δημιουργώντας μια θνησιγενή τάση πολυκομματισμού (Μαυρή, 2004: 119) και «λανθάνουσα κρίση του πολιτικού συστήματος» (Νικολακόπουλος, 2007:87).

Σύντομα, ωστόσο, το πολιτικό και κομματικό σύστημα ανακτούν τη θετική δυναμική τους και τη σταθερότητά τους διατυπώνοντας ως ηγεμονικό πρόταγμα τον εξευρωπαϊσμό/εκσυγχρονισμό, που παρά την ρητορική τους ορμή ουδέποτε απέκτησαν θετικό περιεχόμενο και ουσιαστική κοινωνική υποστήριξη (Λυριντζής, 2007: 57-59). Συγκεκριμένα, το πολιτικό σύστημα επιχειρεί να αναδιοργανώσει τη συναίνεση μέσα από τα τεχνοκρατικά προγράμματα του «εκσυγχρονισμού»³ και της «μεταρρυθμίσεως» (Μακροδημήτρης, 2002: 101-206) τα οποία, ωστόσο, γρήγορα εξάντλησαν την ούτως ή άλλως θνησιγενή δυναμική τους (Αρανίτης and Παπαβλασόπουλος, 2008). Ήδη από τις εκλογές του 2004 άρχισε να γίνεται φανερό ότι η τεχνοκρατική αναδιευθέτηση, που στηρίχτηκε προνομιακά στη λογική και τα εργαλεία της «διακυβέρνησης», έφτανε στα όρια της: κρατικοί θεσμοί και πολιτικά κόμματα επιδόθηκαν σε μια αγωνιώδη προσπάθεια διαχείρισης των σωρευμένων αντιφάσεων για να συνομολογήσουν τελικά την προϊούσα κρίση (Αρανίτου, Παπαβλασόπουλος και Σπουρδαλάκης, 2011). Παρά τους ριζικούς μετασχηματισμούς που δρομολογήθηκαν,⁴ οι εναλλακτικές στρατηγικές διαχείρισης, που διαθέτει το κράτος μέσα από τα ρεπερτόρια του δικομματισμού, δεν ήταν σε θέση ούτε να παράξουν τα αναγκαία αποτελέσματα ούτε να οργανώσουν με τρόπο σταθερό τη συναίνεση. Ωστόσο, ο εκσυγχρονισμός και η ευρωπαϊκή προοπτική στις ποικίλες παραλλαγές τους θα αποτελέσουν τη βάση για την εδραίωση του συγκλίνοντος δικομματισμού αυτής της περιόδου (Βερναρδάκης, 2011: 57 επ.).

2004-2009: *αρνητική συναίνεση* εφόσον γίνεται φανερό ότι το κομματικό σύστημα αδυνατεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά και αναδιοργανώνει τη συναίνεση κυρίως αρνητικά με τη μετατόπιση του κέντρου βάρους από την πολιτική στην ηθική και από την αποτελεσματικότητα στον αυταρχισμό με τις γνωστές συνέπειες. Στο ρωγμώδες έδαφος μιας ασταθούς συναίνεσης πυκνώνει και ριζοσπαστικοποιείται η κοινωνική διαμαρτυρία, με βασικά σημεία αιχμής τις μαζικές σπουδαστικές κινητοποιήσεις

3. Για την ανατομία του εκσυγχρονισμού και τις αντιφάσεις του βλ. Κατσούλης, 1988, Μουζέλης, 2002: 19-72 και 163-355, Σταθάκης, 2002, Γράβαρης, 2002, 2004, Λυριντζής, 1998, 2007, Σακελλαρόπουλος και Σωτήρης, 2004.

4. Για το παλίμψηστο των μεταρρυθμίσεων, όπως αυτές δρομολογήθηκαν με τα προγράμματα του «εκσυγχρονισμού» και της «επανάδρυσης του κράτους» βλ. Αρανίτου Β., Ε. Παπαβλασόπουλος, Μ. Σπουρδαλάκης, 2011.

το 2007 και τα γεγονότα του Δεκεμβρη του 2008, που προοικονομούν σε φαινομενικά ανύποπτο πολιτικό χρόνο την ανάδυση ενός ριζοσπαστικού ρεύματος με σαφή αντικομματικά και αντισυστημικά χαρακτηριστικά.

Οι εκλογές του 2009, με την εκλογική συντριβή της ΝΔ και την απίσχναση της κοινωνικής συμμαχίας που εξέφραζε καθώς και η θεαματική αποσύνθεση της πολιτικής κυριαρχίας του ΠΑΣΟΚ, που ακολούθησε λίγους μήνες μετά την εντυπωσιακή εκλογική του επιτυχία, επιβεβαίωσαν το δομικό πλέον πρόβλημα του κομματικού συστήματος να οργανώνει τη συναίνεση, και ανέδειξαν το διάχυτο και αντισυστημικό ριζοσπαστισμό ως σημαντικό παράγοντα της πολιτικής διαδικασίας.

2.4. Η ρηγμάτωση του δικομματισμού και η φθορά των κομμάτων

Από την παραπάνω σχηματική παρουσίαση γίνεται φανερό ότι οι αντιφάσεις που αναπόφευκτα απέρρεαν από το σύνθετο ρόλο των κομμάτων, που υποδειγματικά επιχείρησε να εναρμονίσει ο δικομματισμός, προκάλεσαν συχνά ασυμφιλίωτες εντάσεις και έκδηλες ιδεολογικοπολιτικές και προγραμματικές αμφισημίες. Παράλληλα, προσδιόρισαν και επαναπροσδιόρισαν τη σχέση των κομμάτων με το κράτος και την κοινωνία στη μακρά μεταπολιτευτική περίοδο. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να περιγράψουμε σχηματικά τη σχέση αυτή ως μια κίνηση των κομμάτων από την κοινωνία προς το κράτος, η οποία οδήγησε τελικά στην κρατικοποίησή τους (Σπουρδαλάκης, 2003, Βερναρδάκης, 2011: 323 επ.). Ειδικότερα, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το ΠΑΣΟΚ, αποσαφηνίζεται η υποβάθμιση της εκπροσώπησης των κοινωνικών συμφερόντων και η δέσμευση της κομματικής ατζέντας από τις κρατικές προτεραιότητες, τάση που εκδηλώθηκε αρχικά με τη μορφή του κυβερνητισμού για να εξελιχθεί τελικά σε ολοσχερή ενσωμάτωση των κομμάτων στη λογική και τις λειτουργίες του κράτους (Σπουρδαλάκης, 1998).

Στη συνάφεια αυτή γίνεται φανερό, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ότι τα κόμματα εξαρτούν πλέον την αναπαραγωγή τους από τους πόρους που τους παρέχει και τους ρόλους που τους αναθέτει το κράτος, ενώ ακόμα και οι μορφές συμμετοχής τους στη νομή και τη διαχείριση της εξουσίας αλλά και οι οργανωτικές μορφές που υιοθετούν προσδιορίζονται από τις εκάστοτε στρατηγικές προτεραιότητες του κράτους (Σπουρδαλάκης, 2003, Βερναρδάκης, 2011: 230 επ.). Η κρατικοποίηση των κομμάτων δεν επισφράγισε απλά την οριστική αποξένωσή τους από την κοινωνία και τις ανάγκες της αλλά σηματοδότησε και μια σειρά από εσωτερικούς μετασχηματισμούς όπως η σταδιακή αποϊδεολογικοποίησή τους, η προγραμματική τους σύγκλιση και η μετατροπή της πολιτικής τους λειτουρ-

γίας (παραγωγή, σχεδίαση και εφαρμογή των κρατικών πολιτικών) σε τεχνοκρατική διαχείριση (Γράβαρης, 2002).

Η παραπάνω εξέλιξη προκαλεί μια παρατεταμένη κρίση εκπροσώπησης, η οποία ανάμεσα στα άλλα αποδιοργανώνει τον μεταπολιτευτικό δικομματισμό, ο οποίος ακόμη και σε στιγμές υποχώρησης διατηρούσε την ικανότητά του να εντάσσει τα υποκείμενα στο πολιτικό σύστημα κατά τρόπο που εξυπηρετούσε τα κυρίαρχα κάθε φορά προτάγματα του κράτους, μπλοκάροντας τη δυνατότητα άρθρωσης κάθε εναλλακτικού σχεδίου. Δεν θα ήταν υπερβολικό αν υποστηρίζαμε ότι κόμματα και κομματικό σύστημα εξάντλησαν τη δυνατότητά τους να ενορχηστρώνουν τις κρίσιμες μετατοπίσεις διευθετώντας τις αντιφάσεις του κοινωνικού οικονομικού συστήματος, όπως έπραξαν με επιτυχία από το 1974.

Είναι, λοιπόν, καταφανές ότι το οργανωτικό και πολιτικό υπόδειγμα που γιγαντώθηκε με τη μορφή του κυρίαρχου μαζικού κόμματος του κράτους χρεοκόπησε οριστικά.

Επιπροσθέτως, οι συνέπειες αυτών των μετασχηματισμών εξουδετέρωσαν και αλλοίωσαν τη συνεισφορά των κομμάτων στον εκδημοκρατισμό της κοινωνικής πολιτικής ζωής, στην ελεγχόμενη κοινωνικοπολιτική ενσωμάτωση των αποκλεισμένων στρωμάτων, στη βάση ταξικών και ιδεολογικοπολιτικών κριτηρίων. Θα λέγαμε, επίσης, ότι όλα τα κόμματα της Μεταπολίτευσης, σε διαφορετικό βέβαια βαθμό, συνέβαλαν, με πράξεις και ασύγγνωστες παραλείψεις, στη φθορά των αξιακών, υλικών και θεσμικών κεκτημένων της Μεταπολίτευσης. Ιδιαίτερα, όμως, τα κόμματα εξουσίας εμπρόθετα και συστηματικά ανέλαβαν να προωθήσουν επιλογές και πολιτικές που οδήγησαν, τελικά, στη διάλυση των θεσμών συλλογικότητας και αλληλεγγύης, στην αποχύμωση της δημοκρατίας και στην επιβολή ενός ολιγαρχικού και αυταρχικού μοντέλου διακυβέρνησης, που αντλούσε νομιμοποίηση από την παθητικότητα των μαζών και από την αυθεντία των τεχνοκρατικών συνταγών.

Σε αυτό ακριβώς το έδαφος δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την ανασυγκρότηση των σχέσεων ταξικής κυριαρχίας και ιδεολογικής ηγεμονίας στο εσωτερικό του κράτους, στο πλαίσιο της οποίας διαμορφώθηκαν ισχυρά πλέγματα εξουσίας και συμφερόντων μεταξύ κομμάτων και πολιτικοδιοικητικού προσωπικού, επιχειρηματικών ομίλων και ΜΜΕ: πρόκειται για το φαινόμενο που απλουστευτικά ορίζεται ως διαπλοκή. Απότοκα της αυτονόμησης αυτών των πόλων από τους κανόνες της πολιτικής αντιπροσώπευσης και του δημοκρατικού ελέγχου ήταν —ανάμεσα στα άλλα— η ληστρική ιδιοποίηση των δημόσιων πόρων και της κοινωνικής αποταμίευσης, η γενίκευση της διαφθοράς, η εμπέδωση ενός ιδιότυπου αυταρχισμού σε ολόκληρη τη δημόσια σφαίρα.

Όλες οι παραπάνω εξελίξεις, σε συνδυασμό με μετασχηματισμούς στην πολιτική κουλτούρα, τη μορφή και τη λειτουργία των θεσμών, και των θεσμικών βάσεων του πολιτικού συστήματος, είχαν ως αποτέλεσμα την επέκταση φαινομένων που αποδιοργάνωσαν υπόγεια το κομματικό και πολιτικό σύστημα, προετοιμάζοντας το έδαφος για τη σοβούσα πολιτική κρίση που οξύνθηκε και επιταχύνθηκε καθώς διασταυρώθηκε με την οικονομική κρίση.

Όψεις αυτής της πολυδιάστατης και οξύτατης κρίσης είναι: α) η οριστική διάρρηξη των πολιτικών δεσμών και η αμοιβαία αποδέσμευση κομμάτων και κοινωνίας, β) η απαξίωση των δημόσιων θεσμών που εξέβαλε σε ένα πρωτοφανή, ως προς την έκταση και τη βιαιότητά του, πολιτικό κυνισμό, ο οποίος εμπέδωσε στο συλλογικό φαντασιακό την «αντιπολιτική»⁵ ως κυρίαρχη κουλτούρα και ως τη μόνη θεμιτή και αποτελεσματική στάση.

Η φθορά και η διαφθορά των κομμάτων μάς υποχρεώνει σε ένα ριζικό και ριζοσπαστικό αναστοχασμό γύρω από το μέλλον και τα όρια του θεσμού, ο οποίος, ωστόσο, δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε μια συλλήβδην και αναδρομική απαξίωση της οργανωμένης πολιτικής δράσης και ειδικότερα του ρόλου που αυτή ιστορικά διαδραματίζει. Το παράδειγμα του μαζικού κόμματος της Μεταπολίτευσης είναι χαρακτηριστικό: μέσα από αντιφάσεις συνέβαλε αποφασιστικά τόσο στη στερέωση του δημοκρατικού πολιτικού συστήματος όσο κυρίως και στη θεσμική κατοχύρωση του φιλελεύθερου, δημοκρατικού και κοινωνικού κεκτημένου.

5. Αποφεύγω να χρησιμοποιήσω τον όρο αντιπολιτική ως αναλυτική κατηγορία στο βαθμό που, παρά την εντατική του χρήση την τελευταία δεκαετία τόσο στο δημόσιο διάλογο όσο και στην επιστημονική ανάλυση, παραμένει αχαρτογράφητος (Metea, 2010) Στη συνάφεια αυτή τα εννοιολογικά του περιεχόμενα, η πραγματολογική του ύλη και οι εμπειρικοί δείκτες μέτρησης της αντιπολιτικότητας διαφέρουν ριζικά ανάλογα με το «παράδειγμα» και την επιστημολογική προσέγγιση. Από τη σχετική βιβλιογραφία ξεχωρίζουμε τις μελέτες που αφορούν την «ιταλική εκδοχή» της αντιπολιτικότητας. Οι εν λόγω συμβολές εντοπίζουν τις πηγές της αντιπολιτικής στις παθογένειες (διαφθορά, σκάνδαλα κ.τ.λ.) και εν τέλει στην κατάρρευση του πολιτικού συστήματος της πρώτης ιταλικής δημοκρατίας (Mastropaolo, 2000), καθώς και στις ραγδαίες αλλαγές στην πολιτική κουλτούρα και συμπεριφορά. Ορισμένες από αυτές τεκμηριώνουν εμπειρικά τη στενή σχέση της αντιπολιτικής με την εμπέδωση της πολιτικής απάθειας και του πολιτικού κυνισμού (Biorcio, 2002:12 επ.) και ανιχνεύουν τις συνέπειες για τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος από την ταχεία κομματική απο-ευθυγράμμιση και τη διεύρυνση του αντιπολιτικού κύκλου (Marletti, 2002), ενώ κάποιες άλλες συνδέουν τη διάχυση της αντιπολιτικής με την άνοδο του δεξιού και ακροδεξιού λαϊκισμού (Crosti, 2004: 425 επ.). Αξίζει να σημειωθεί μία ακόμα ενδιαφέρουσα προσέγγιση που συνδέει την αντιπολιτική με τη διαδικασία αποπολιτικοποίησης της κοινωνίας πολιτών στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης (Brannan, 2003).

3. Όψεις της κρίσης και οι συνέπειές της στο πολιτικό και κομματικό σύστημα

3.1. Ένα ερμηνευτικό πλαίσιο για την κατανόηση της πολιτικής κρίσης

Από τις αρχές του 2010 η «κρίση» αποτελεί το ερμηνευτικό εργαλείο για το σύνολο των οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών και αξιακών ζητημάτων. Αυτή ακριβώς η πληθωριστική και αδιαφοροποίητη χρήση του όρου οδηγεί συνήθως σε ερμηνευτικές αστοχίες και επικίνδυνους πολιτικούς βολονταρισμούς.

Θα ξεκινήσω λοιπόν από τον πυρήνα του ζητήματος: δηλαδή την ίδια την έννοια της κρίσης, η χρήση της οποίας ως αναλυτική κατηγορία παραμένει εξόχως προβληματική. Εννοιοδοτώ την πολιτική κρίση προσφεύγοντας στις διεισδυτικές αναλύσεις του Ν. Πουλαντζά, σύμφωνα με τις οποίες: α) συνιστά μια γενική έννοια που δεν θα πρέπει να συγχέεται με τα επιμέρους χαρακτηριστικά της, β) αποτελεί μια «ενεργή διαδικασία (...) που εκτείνεται συχνά σε μια μακριά διάρκεια», γ) «(...) συνίσταται κυρίως σε ουσιώδεις τροποποιήσεις του συσχετισμού των δυνάμεων της ταξικής πάλης, δ) οι τροποποιήσεις αυτές καθορίζουν με ειδικό τρόπο τις αποτυπώσεις της στους πολιτικούς θεσμούς και στους κόλπους των κρατικών μηχανισμών», και δ) «(...) συναρθρώνεται πάντοτε με μια ιδεολογική κρίση, η οποία είναι συστατικό της στοιχείο» (Πουλαντζάς, χ.χ.: 19-29).

Ειδικότερα και κρίσιμα συμπτώματα της πολιτικής κρίσης αποτελούν η κρίση νομιμοποίησης και η «κρίση εξουσίας». Η συμπτωματολογία της κρίσης νομιμοποίησης ποικίλλει ανάλογα με τη συγκυρία. Έτσι είναι δυνατόν να εμφανιστεί με τη μορφή της δραστηκής αποδυνάμωσης της κυρίαρχης ιδεολογίας ή/και με την όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων ή/και με την εσωτερική ρηγμάτωση του συνασπισμού εξουσίας. Βέβαια, τα συμπτώματά της δεν είναι καθόλου ανώδυνα, αφού συνεπάγονται κατά κανόνα την αδυναμία του κράτους να αποσπάσει μια μονιμότερη και γενική κοινωνική συναίνεση. Η «κρίση εξουσίας», συνδέεται και αυτή με συγκεκριμένες και αλληλεξαρτώμενες προϋποθέσεις, δηλαδή: α) την «έκδηλη απειλή του πολιτικού συστήματος, η οποία β) θα έχει ως συνέπεια την ανατροπή των δοσμένων κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών, γ) αν δεν παρέμβουν ενεργά εσωτερικοί ή διεθνείς μηχανισμοί αναστολής ή καταστολής» (Πάσχος, 1981: 10).

3.2. Αιτιότητες, μορφολογία και συμπτωματολογία της κρίσης

Βάσει των ανωτέρω θα επιχειρήσω να χαρτογραφήσω τις αντιφάσεις και τις αντινομίες του μεταπολιτευτικού πολιτικού και κομματικού συστήματος που συνεχβάλλουν σε μια πολυεπίπεδη και πολυδιάστατη κρίση, η οποία επιταχύνεται και πυκνώνει τα τελευταία χρόνια.

Η εν εξελίξει κρίση δεν έπεσε από τον ουρανό ούτε αποτελεί φυσικό φαινόμενο ή Νέμεσις και ευκαιρία, όπως κάποιοι θέλουν να την εμφανίζουν. Επιδρά σε βάθος χρόνου και είναι απότοκος των αργόσυρτων αναδιαρθρώσεων του ύστερου καπιταλισμού και του αστικού κράτους —πρόκειται γι' αυτό που αποκαλείται σχηματικά νεοφιλελευθερισμός—, οι οποίες φτάνουν στο «καταστροφικό» τους απόγειο με τη ραγδαία επέκταση της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης που διαβρώνει υπόγεια τα θεμέλια του πολιτικού και κομματικού συστήματος, θέτοντάς τα πλέον σε οριακή δοκιμασία. Οι τάσεις αυτές αποκρυσταλλώνονται διεθνώς στην αυγή της νέας χιλιετίας, αν και είχαν αρχίσει να διαφαίνονται ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, οπότε και εκδηλώθηκε μια αύξουσα και ενδημική αδυναμία συστημικής ενσωμάτωσης, η οποία εξέβαλε σε μαζικούς αποκλεισμούς. Αδυναμία που επισφραγίστηκε με την οριστική εξάντληση των κλασικών σοσιαλδημοκρατικών συμβιβασμών (Panich, 1984). Είναι ακριβώς η στιγμή που εγκαινιάζεται μια νέα στρατηγική διακυβέρνησης και κοινωνικών συμμαχιών, η οποία αποτυπώθηκε συμβολικά στο λεγόμενο Washington consensus, το προνομιακό εργαλείο αντιμετώπισης της κρίσης υπερσυσσώρευσης της δεκαετίας του 1970. Η αλλαγή παραδείγματος συνεπάγεται μια σειρά από μετασχηματισμούς στη δομή και την άσκηση της πολιτικής εξουσίας σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, όπως αυτές συμπυκνώνονται στο μοντέλο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης.

Στη συνάφεια αυτή, η ελληνική εκδοχή της κρίσης δεν συνδέεται μονοσήμαντα με τις προφανείς στρεβλώσεις και παθογένειες του κοινωνικοοικονομικού και πολιτικού συστήματος, αλλά προκύπτει εν πολλοίς και ως συνέπεια των αναδιαρθρώσεων του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού και των μετασχηματισμών που υποβάλλει στη δομή και στη λειτουργία της δημόσιας εξουσίας. Οι εν λόγω μετασχηματισμοί εξειδικεύτηκαν στα προγράμματα του «εκσυγχρονισμού» και της «μεταρρύθμισης» που εκδιπλώνονται συστηματικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και αποκρυσταλλώνονται κανονιστικά στις δεσμεύσεις του Μνημονίου (Αρανίτου, Παπαβλασόπουλος, Σπουρδαλάκης, 2011).

Με τον κίνδυνο των σχηματοποιήσεων συντομογραφώ την αλληλουχία και τα συμπτώματα της κρίσης που προοικονομούν σε μεγάλο βαθμό και τα σενάρια της διευθέτησής της:

Κρίση της πολιτικής κουλτούρας: Άρχισε να παγιώνεται από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 όταν η αρτισύστατη κοινωνική έρευνα καταγράφει μια γενικευμένη και εξελισσόμενη αποπολιτικοποίηση που οξύνεται και εμπεδώνεται ως μαζική πολιτική συμπεριφορά.⁶ Αυτό, ωστόσο, που αμύχανα ονομάστηκε «αποπολιτικοποίηση» είναι το πολιτικό απείκασμα ριζικών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών μετασχηματισμών που εξελίσσονται ήδη από τη δεκαετία του 1980 και συνεχβάλουν στη δραματική συρρίκνωση της πολιτικής, που τροχοδρομεί το πολιτικό σύστημα στις ράγες της κρίσης. Από την άποψη αυτή η πολιτική κρίση προηγήθηκε και ως ένα βαθμό προετοίμασε την οικονομική και κοινωνική κρίση. Σε αυτό το έδαφος εδραιώθηκαν με ηγεμονικές αξιώσεις ο εργαλειολόγος, ο ατομικιστικός ευδαιμονισμός και ο κοινωνικός κομφορμισμός που σηματοδότησαν μια συνολικότερη συντηρητική μετατόπιση, έκδηλη κυρίως στη νεολαία.

Η προϊούσα «αποπολιτικοποίηση» στο ζοφερό ορίζοντα της κρίσης και πριν ακόμα αυτή εκδηλώσει τις διαλυτικές της συνέπειες, μετασχηματίζεται σε αντιπολιτική. Μια υβριδική πολιτική ταυτότητα που συγχωνεύει σε ποικίλες δοσολογίες: α) Την *κυνικότητα και την απάθεια* του ατομικιστή νάρκισσου, που αποξενώνεται από τη δημοκρατική πολιτική οικειοθελώς για να παραδοθεί στη τρυφή της «δημοκρατίας του λάιφ στάιλ». Μη ξεχνάμε ότι η στάση αυτή προβλήθηκε συστηματικά στον παραμορφωτικό καθρέφτη των μίντια ως δημόσια αρετή. β) Την *απαξίωση και την αποδοκιμασία* των πολιτικών θεσμών και των πολιτικών συλλήβδην, η οποία ενίοτε εκτράπηκε ακόμα και σε βίαιες συμπεριφορές. γ) Την *ανασφάλεια και παθητικότητα* που προκαλούν ο φόβος ή/και η εμπειρία της κοινωνικής απόταξης (Παναγιωτόπουλος, 2008: 128 επ.) καθώς και οι διασταυρούμενες πιέσεις αρνητικών παραστάσεων και αναφορών (Κωνσταντινίδης, 2010). Αυτό ακριβώς το εύφλεκτο μίγμα επώασε το αυγό του φιδιού και αποτέλεσε και την καύσιμη ύλη για την εκτόξευση της ακροδεξιάς, η οποία συστηματικά και υπόγεια επένδυσε στις θεματικές της αντιπολιτικής στρέφοντας το ενδιαφέρον της στις πλέον πυκνές εστίες της και κυρίως στη νεολαία.

6. Πρωτοποριακή στην εμπειρική ταυτοποίηση της πολιτικής απάθειας και των κυνικών στάσεων υπήρξε η έρευνα του ΕΚΚΕ, έκτοτε το σύνολο των ερευνών και των σχετικών αναλύσεων επιβεβαίωσαν την παγίωση και την επέκταση αυτών των τάσεων ως δομικό γνώρισμα του πολιτικού μας συστήματος. Για το ζήτημα αυτό, βλ. ενδεικτικά, Δώδος Δ., κ.ά., 1990, Καφετζής Π., 1994, Δεμερτζής, Καφετζής, 1996, Δεμερτζής, Παπλιάκου, 2007, Γεωργιάδου, 2008, Βερναρδάκης, 2011: 170-173.

Κρίση της πολιτικής: Σχετίζεται με τη συρρίκνωση της πολιτικής απξέντας, την ιδιοποίηση κρίσιμων πολιτικών αποφάσεων από ανέλεγκτες τεχνοκρατικές και οικονομικές ελίτ καθώς και τη φραγή των θεσμικών διαύλων για τη διατύπωση εναλλακτικών πολιτικών που αμφισβητούν την ηγεμονία της νεοφιλελεύθερης ορθοδοξίας. Αξίζει να επισημανθεί στο σημείο αυτό και ένα φαινομενικά παράδοξο. Ενώ το σύστημα πολλαπλασιάζει τις θεσμικές θύρες συμμετοχής και διαβούλευσης, την ίδια ακριβώς στιγμή, απομειώνεται δραστικά η δυνατότητα πολιτικής επιρροής των κοινωνικών και πολιτικών δρώντων. Για να χρησιμοποιήσω τα λόγια της Σαντάλ Μουφ, όλα τα παραπάνω υπογραμμίζουν την απουσία ουσιαστικού πλουραλισμού, στο βαθμό που αναστέλλεται η δυνατότητα του νόμιμου ανταγωνισμού για τη μεγιστοποίηση της πολιτικής επιρροής (Μουφ, 2010: 99), και περιορίζεται δραστικά η νομιμότητα των μορφών αντίστασης των εξαρτημένων στρωμάτων (Μπελαντής, 2004), γεγονός που πλήττει ευθέως —αν δεν καταργεί— τον πυρήνα της δημοκρατίας δηλαδή τη λαϊκή κυριαρχία.

Στη συνάφεια αυτή καταγράφεται μια δεύτερη και σημαντικότερη μετατόπιση που αφορά στη άρθρωση του κράτους με το κεφάλαιο και τις αστικές μερίδες. Συγκεκριμένα, φαίνεται να περιορίζεται, χωρίς ωστόσο να καταλύεται, η σχετική αυτονομία του κράτους, η οποία του επέτρεπε να διασφαλίζει μακροπρόθεσμα τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης. Στη μεταπολιτική συνθήκη το κεφάλαιο μοιάζει να εγκαθίσταται υλικά, θεσμικά και ιδεολογικά στον πυρήνα του κράτους, αναλαμβάνοντας από κοινού με το πολιτικό προσωπικό βασικές λειτουργίες και υπαγορεύοντας πολλές φορές τις κρίσιμες πολιτικές αποφάσεις.

Κρίση αποτελεσματικότητας: Απότοκος της υπαγωγής του πολιτικού στα κελεύσματα των αγορών είναι η κρίση αποτελεσματικότητας, γεγονός που μπλοκάρει την ικανότητα των κρατικών δομών να ανταποκριθούν έστω και στοιχειωδώς στα αιτήματα της ασφάλειας και της ευημερίας. Η παρατεταμένη και μη αντιμετωπίσιμη κρίση ορθολογικότητας του κράτους αποτυπώνεται σε μια σειρά από εμπειρικά ευρήματα σχετικά με το βαθμό ικανοποίησης από τις επιδόσεις της κυβέρνησης στους βασικούς τομείς των κρατικών πολιτικών αλλά και τις προσδοκίες των πολιτών για βελτίωση της ατομικής και συλλογικής θέσης.

Από την έποψη αυτή, η κρίση αποτελεσματικότητας δεν οφείλεται, όπως η νεοφιλελεύθερη ορθοδοξία διατείνεται, στην υπερφόρτωση του πολιτικού συστήματος, αλλά στη θηριώδη αναδιανομή που συντελείται υπό την αιγίδα του κράτους υπέρ των ηγεμονικών μερίδων του κεφαλαίου, αναδιανομή που προκαλεί μια πρωτοφανή ποσοτική και ποιοτική ένταση των

αποκλεισμών και μια ακραία όξυνση των κοινωνικών και περιφερικών ανισοτήτων. Παράλληλα, εκδηλώνονται στρατηγικές συσσώρευσης που διαχέουν τη διακινδύνευση και την επισφάλεια σε όλους τους πόρους των κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων. Συγκεκριμένα, η «αφαίμαξη», σύμφωνα με τη μεταφορά του Κρούγκμαν, των εξαρτημένων στρωμάτων και των αδύναμων λαών από τον παρασιτικό καπιταλισμό (Μπάουμαν, *The Guardian*, 18 October 2011) που προκειμένου να αναπαραχθεί αφαιρεί υλικούς και θεσμικούς πόρους από τους άλλους (Χάρβεϊ, 2006: 170 επ.) προκαλεί νέες και βίαιες μορφές αποκλεισμού και αποστέρησης που εδράζονται στην καταστροφή του περιβάλλοντος, στην ιδιωτική ιδιοποίηση κοινωνικών πόρων και δημόσιων υπηρεσιών, στην επέκταση της εμπορευματοποίησης και στη βιοπειρατεία.

Κοινωνική κρίση: Η κοινωνική κρίση επωάζεται σε βάθος χρόνου ως συνέπεια των μετασχηματισμών που προσπάθησα να σκιαγραφήσω. Αρχικά εκδηλώνεται με τη μορφή της χαλάρωσης των κοινωνικών δεσμών, γεγονός που συμβάλλει στη γενίκευση και παγίωση ανομικών φαινομένων, τα οποία σε συνθήκες κρίσης εξαχνώνουν και τα τελευταία αποθέματα της κοινωνικής συνοχής. Και χρησιμοποιώ τον όρο ανομία, όχι με τις τρέχουσες πολιτικοδημοσιογραφικές του χρήσεις που δικαιολογούν την αυταρχική διαχείριση της διαμαρτυρίας, αλλά με την κλασική εννοιοδότησή του από το Ντυρχάιμ: εξασθένιση αξιών και κανόνων ως αποτέλεσμα της αίσθησης μοναξιάς, απομόνωσης και έλλειψης νοήματος που βιώνει το άτομο.

Μια σειρά από εμπειρικές ενδείξεις (ικανοποίηση από τη ζωή – κοινωνική ανασφάλεια – προσδοκίες τυφλών κοινωνικών συγκρούσεων), αλλά και εμπειρίες του καθημερινού βίου, που δύσκολα ποσοτικοποιούνται, καταδεικνύουν ότι το φάσμα ενός γενικευμένου κοινωνικού κανιβαλισμού είναι όσο ποτέ ορατό.

Κρίση αντιπροσώπευσης: Εκδηλώθηκε αρχικά ως σταδιακή αποευθυγράμμιση των παραδοσιακών κοιμηματικών ακροατηρίων για να εξελιχθεί σε μια ολική αποξένωση της κοινωνίας από τους θεσμούς κοινωνικής και πολιτικής εκπροσώπησης. Από την άλλη πλευρά, τα πολιτικά κόμματα και κατεξοχήν τα κόμματα εξουσίας, παρά τις οργανωτικές και ιδεολογικές μεταμορφώσεις τους, δεν φάνηκαν ικανά να αναζωογονήσουν τις σχέσεις τους με την κοινωνία και να αμβλύνουν την ογκούμενη δυσθυμία και δυσανεξία.

Η προϊούσα κρίση αντιπροσώπευσης λοιπόν όχι μόνο δεν είναι αναστρέψιμη, αλλά επιταχύνεται ραγδαία το τελευταίο διάστημα από την πρωτοφανούς βιαιότητας αναδιανομή σε βάρος των μεσαίων και χαμηλό-

τερων στρωμάτων, η οποία προκαλεί ανάμεσα στα άλλα τεκτονικές μετατοπίσεις στην κοινωνική δομή και αποδιαρθρώνει τις κοινωνικές συμμαχίες που εξέφραζαν τα μεγάλα κόμματα της Μεταπολίτευσης.

Κρίση νομιμοποίησης: Οι αντιφάσεις και οι αντινομίες που απορρέουν από τις ριζικές ανακατατάξεις στο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό πεδίο, σε συνδυασμό με τα αποδιοργανωτικά αποτελέσματα της κρίσης αντιπροσώπευσης, μοιάζει να τροχοδρομούν το πολιτικό και κομματικό σύστημα σε μια δομικού χαρακτήρα κρίση νομιμοποίησης, τα συμπτώματα της οποίας πυκνώνουν και οξύνονται.

Παρά τους ριζικούς μετασχηματισμούς που δρομολογήθηκαν, οι εναλλακτικές στρατηγικές διαχείρισης που διαθέτει το κράτος μέσα από τα ρεπερτόρια του δικομματισμού δεν ήταν σε θέση ούτε να παράξουν τα αναγκαία αποτελέσματα ούτε να οργανώσουν με τρόπο σταθερό τη συναίνεση.

Αν και είναι παρακινδυνευμένο να διατυπώσει κάποιος οριστικά συμπεράσματα ακόμη και περιγραφικού τύπου, είναι βέβαιο ότι η παρούσα κρίση, η οποία εξελίσσεται μέσα από τη διευρυνόμενη κοινωνική δυσαρέσκεια και εκβάλλει ενίοτε σε βίαιες κινητοποιήσεις, τροφοδοτεί ένα διάχυτο κοινωνικό και πολιτικό ριζοσπαστισμό που εκκενώνει πρωτότυπα συγκρουσιακά φορτία.

Όλα τα παραπάνω αποδεικνύουν ότι τα εν εξελίξει κρισιανά επεισόδια δεν σχετίζονται με τις φυσιολογικές και περιοδικές διαταράξεις και τα συνήθη κενά στη διαδικασία νομιμοποίησης, στο μέτρο που το πολιτικό σύστημα εμφανίζει έκδηλη και σχεδόν μόνιμη δυσκολία να διαχειριστεί με τα κλασικά θεσμικά και υλικά μέσα την κοινωνική δυσαρέσκεια και να αναδιοργανώσει σε σταθερή και μόνιμη βάση τη κοινωνική συναίνεση καταφεύγοντας σε ένα απροκάλυπτο αυταρχισμό. Η μετατόπιση ωστόσο αυτή εξασθενίζει περαιτέρω τη συναίνεση, εφόσον εκβιάζει τη συμμόρφωση στη βάση του υλικού καταναγκασμού και του φόβου (Χάρβεϊ, 2006: 180).

Κρίση νομιμότητας: Περικυκλωμένο το κράτος από μια διάχυτη και ογκούμενη αμφισβήτηση και παραδομένο σε μια πολυδιάστατη κρίση που εξαντλεί τα τελευταία αποθέματα της κοινωνικής του αποτελεσματικότητας και δημοκρατικής του νομιμοποίησης, αποδεσμεύεται από τη συμβολαιακά ρυθμισμένη *potestas*, επιβάλλοντας ένα καθεστώς άτυπης, διαρκούς και καθολικής κατάστασης έκτακτης ανάγκης και —κατ' επέκταση— μονομερείς, αυταρχικές και αντισυμβολαιακές διευθετήσεις που οδηγούν στην κλασική βιοπολιτική της *auctoritas* στις ακραίες της συνέπειες (Αγκάμπεν, 2007: 87).

Η δραματική συρρίκνωση της νομιμότητας εξελίσσεται στο πλαίσιο αυτής της ιδιότυπης και ακήρυκτης κατάστασης έκτακτης ανάγκης, η επίκληση της οποίας νομιμοποιεί την πολιτική εξουσία να αποδεσμεύεται από τους φιλελεύθερους και δημοκρατικούς περιορισμούς —χάριν του υπέρτατου εθνικού συμφέροντος και για την προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος— χωρίς, ωστόσο, να αποξενώνεται τυπικά από τη συνταγματική της θεμελίωση και νομιμοποίηση. Η βούληση του κράτους, όπως υποδειγματικά εκφράστηκε στην περίπτωση της θεσμικής υλοποίησης των «μνημονίων», δεν εκδηλώνεται πλέον μέσα από τη συνήθη νομοθετική διαδικασία και με τις θεσμισμένες δικαιοκρατικές εγγυήσεις, αλλά με πράξεις της εκτελεστικής εξουσίας που εκδίδονται κατόπιν, εν λευκώ περίπου, εξουσιοδότησης του κοινοβουλίου ή και με την παράκαμψή του.

3.3. *Οι συνέπειες της κρίσης στο πολιτικό και κομματικό σύστημα*

Άμεσοι αποδέκτες των προκλήσεων της κρίσης είναι τα κόμματα και το κομματικό σύστημα, θέτοντας σε δοκιμασία το δικομματισμό, ο οποίος εισέρχεται σε μια δομικού χαρακτήρα κρίση. Η κρίση αυτή γίνεται εμφανής στις δημοτικές εκλογές του 2010 και αποκρυσταλλώνεται στη δίδυμη εκλογική αναμέτρηση του 2012. Αρχικά εκδηλώνεται με τη ραγδαία μείωση της επιρροής των κομμάτων εξουσίας, αλλά κυρίως με την αδυναμία των λοιπών συστημικών εταίρων να καρπωθούν τις απώλειές τους, κάτι που ενδεχομένως θα επέτρεπε στο σύστημα πολιτικής εκπροσώπησης να αναδιοργανωθεί προωθώντας τις αναγκαίες μετατοπίσεις.

Οι τάσεις αυτές δεν εντάσσονται στα γνωστά ερμηνευτικά σχήματα της κομματικής απο-ευθυγράμμισης ή αποστοίχισης,⁷ αλλά, αντίθετα, δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την οριστική ρήξη μιας κρίσιμης κοινωνικής μάζας με το κομματικό σύστημα συνολικά. Τα κόμματα φαίνεται να εισπράττουν έστω και με καθυστέρηση τις συνέπειες της προϊούσας αποσύνδεσής τους από την κοινωνία και της αναπαραγωγής τους υπό τη μορφή καρτέλ στο εσωτερικό του κράτους. Ωστόσο, μέχρι και τα τέλη του 2011 η κρίση εκπροσώπησης, ενώ προκαλεί τη γενικευμένη αμφισβήτηση των κομμάτων, δεν φαίνεται να ρηγματώνει το κομματικό σύστημα, ούτε προκαλεί αυτόματα ριζικές ανατροπές στους συσχετισμούς ισχύος. Ταυτόχρονα, όμως, καμία από τις υπαρκτές πολιτικές δυνάμεις δεν δείχνει ικανή να

7. Για μια εμπειρική τεκμηρίωση της προϊούσας ρευστοποίησης των προσδιοριστικών μεταβλητών της πολιτικής/εκλογικής συμπεριφοράς που αποδιοργανώνει τις παραδοσιακές κομματικές ταυτίσεις βλ. Βερόναρδάκης, 2011: 165 επ.

συνθέσει μια ηγεμονική πρόταση που θα εμπνεύσει την κοινωνία και θα συγχροτήσει ένα θετικό ρεύμα υποστήριξης. Αυτή ακριβώς η δυσεπίλυτη αντίφαση καθηλώνει το κομματικό σύστημα και μπλοκάρει τις λειτουργίες του.

Οι αντιφάσεις και οι αντινομίες που απορρέουν από τις ριζικές ανακατατάξεις στο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό πεδίο μοιάζει να τροχοδρομούν το πολιτικό και κομματικό σύστημα σε μια δομικού χαρακτήρα κρίση νομιμοποίησης, τα συμπτώματα της οποίας πυκνώνουν και οξύνονται. Αυτό άλλωστε αποδεικνύεται εύγλωττα από το γεγονός ότι τα διαθέσιμα θεσμικά αποθέματα που επιστρατεύτηκαν απέβησαν αλυσιτελή.

Πράγματι, ούτε ο πολλαπλασιασμός των θυροφυλάκων του συστήματος, ούτε η επέκταση των θεσμών κοινωνικού διαλόγου, διαβούλευσης και διαφάνειας, ούτε η εντατική χρήση των «δημοσκοπικών δημοψηφισμάτων», ούτε η μετακύληση του κόστους υπερφόρτωσης στη λεγόμενη κοινωνία πολιτών, που με ζηλωτική συνέπεια προωθούν οι κυβερνήσεις των τελευταίων χρόνων, υλοποιώντας το πρόγραμμα της διακυβέρνησης, δεν φαίνεται να αναπληρώνουν το έλλειμμα υλικών και συμβολικών πόρων νομιμοποίησης. Από την άλλη πλευρά, ο τελετουργικός αναπροσανατολισμός των κομμάτων εξουσίας στην κοινωνική τους βάση μέσω εντυπωσιακών οργανωτικών και διαδικαστικών καινοτομιών που εγκαινίασε το ΠΑΣΟΚ (Γεωργιάδου, 2002, Ελευθερίου και Τάσσης, 2011) και ασθμαίνουσα υιοθέτησε η ΝΔ, παρά τα προσωρινά του θετικά αποτελέσματα, δεν στάθηκε ικανός να αναχαιτίσει την προϊούσα αποσύνθεση του κομματικού συστήματος.

Η παρατεταμένη δυστοκία του δικομματισμού σε συνδυασμό με την όξυνση των κοινωνικών και οικονομικών συνεπειών της κρίσης αλλά και την ένταση της κοινωνικής διαμαρτυρίας δρομολογούν, σε πυκνό και ασυνεχή πολιτικό χρόνο, τεκτονικές μετατοπίσεις στο ανάγλυφο του κομματικού συστήματος. Αυτές αντανακλώνονται τόσο στους νέους εκλογικούς και κοινοβουλευτικούς συσχετισμούς, όσο κυρίως στην πολύτροπη πολιτικο-κοινωνική δυναμική που αναπτύσσεται το τελευταίο διάστημα.

4. Κόμματα και κομματικό σύστημα και στρατηγικές διευθέτησης της κρίσης:

4.1. Η ανάδυση του κόμματος έκτακτης εθνικής ανάγκης και η στρατηγική του αυταρχισμού

Θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε ότι η κρίση κατέλαβε εξαπίνης τις δυνάμεις του συνασπισμού εξουσίας ή πολύ περισσότερο ότι δεν διαθέτουν επεξεργασμένες στρατηγικές διευθέτησής της. Στην πραγματικότητα η κρίση

είχε προαναγγελθεί: η μονότονη θεματολογία των ΜΜΕ και η επίμονη συζήτηση για το τέλος της Μεταπολίτευσης καθώς και τα διακινούμενα στενά για τη μετάβαση στη «δεύτερη Μεταπολίτευση» αποδεικνύουν, αν μη τι άλλο, ότι το συγκρότημα εξουσίας είχε έγκαιρα αντιληφθεί τις τάσεις που αποδιοργάνωναν βραδυφλεγώς το μεταπολιτευτικό σύστημα πολιτικής κυριαρχίας. Ωστόσο, όταν η κρίση εκδηλώθηκε, οι προπαγανδιστές της έπεσαν θύματα της προπαγάνδας τους.

Είναι προφανές ότι σε ένα περιβάλλον γενικευμένης κρίσης, που περιορίζει δραστικά τα περιθώρια των μετατοπίσεων, τα συστημικά κόμματα δεν μπορούν να εισφέρουν ούτε στην αναζωογόνηση της σχέσης του κομματικού συστήματος με την κοινωνία, παρά τις ρητορικές τους εκκλήσεις και παρά τις αισιόδοξες προβλέψεις τους, ούτε στη διατύπωση ενός εναλλακτικού σχεδίου ικανού να συγκεντρώσει έστω την ανοχή της. Πόσο μάλλον στο βαθμό που και τα ίδια είναι μέρος του προβλήματος. Στον ορίζοντα της κρίσης λοιπόν ο αποδυναμωμένος δικομματισμός ανασυγκροτείται στο εσωτερικό του κράτους και αναλαμβάνει να διαχειριστεί το υπαρκτό πρόταγμα της «εθνικής σωτηρίας».

Η πολιτική πλατφόρμα αυτού του προτάγματος θεμελιώνεται με τη διατύπωση του σωτηρολογικού εθνικού στόχου (παραμονή της χώρας στο ευρώ), την κατασκευή του εσωτερικού εχθρού (ακραία αριστερά, συντεχνίες κ.τ.λ.), η εξτρεμιστική και ιδιοτελή δράση του οποίου θέτει σε κίνδυνο τα συμφέροντα του έθνους και την ασφάλεια του καθεστώτος και, τέλος, τη συγκρότηση μιας αποφασιστικής και «υπεύθυνης» κοινωνικής και πολιτικής συμμαχίας που έχει αναδεχθεί το βάρος της ιστορικής αποστολής. Στον εν λόγω συνασπισμό συμμετέχουν οργανωμένες εκφράσεις των αστικών και μικροαστικών μερίδων που είναι έτοιμες να συνδράμουν την κυβέρνηση στη λήψη «ριζικότερων» μέτρων για τη σωτηρία της χώρας και την αντιμετώπιση της κοινωνικής αναταραχής, υπεύθυνοι πολιτικοί που αφήφούν το πολιτικό κόστος και δρουν με γνώμονα το εθνικό συμφέρον, ισχυρά συγκροτήματα του Τύπου και οργανικοί διανοούμενοι που στοχοποιούν και στηλιτεύουν τις ανεύθυνες και επικίνδυνες μειοψηφίες και ενθαρρύνουν τους κυβερνώντες στο έργο τους.

Στη βάση αυτή θα συγκροτηθεί και το ιδιότυπο μόρφωμα που προσφυώς ονοματοδοτήθηκε «κόμμα εκτάκτου εθνικής ανάγκης» (Βούλγαρης, 2010). Το μόρφωμα αυτό θα αποτελέσει τη νέα εστία του ενιαίου κόμματος του κράτους. Η ανάδυση του «κόμματος της εκτάκτου εθνικής ανάγκης», που υποκαθιστά τον κρατικοποιημένο δικομματισμό της προηγούμενης περιόδου, συνεπάγεται σαρωτικούς μετασχηματισμούς στη μορφολογία και τις λογικές του κομματικού και κυβερνητικού συστήματος. Ανάμεσα στα άλλα ευνοεί την εμφάνιση νέων πολιτικών μορφωμάτων με συ-

στημικό προσανατολισμό⁸ που θα αναπληρώσουν τυχόν κενά στο ιδεολογικοπολιτικό του ανάγλυφο και θα λειτουργήσουν εξισορροπητικά σε «κεντρούφυγες τάσεις» όμορων πολιτικών χώρων, την εκτεταμένη ανανέωση του πολιτικού προσωπικού με έμφαση στο τεχνοκρατικό και κοινωνικό του προφίλ και, κυρίως, τη συγκρότηση κυβερνήσεων ευρέος φάσματος ή/και εξωκοινοβουλευτικών προσώπων που θα στηρίζεται πολιτικά από δυνάμεις που εκκινούν από την «υπεύθυνη αριστερά» (ΔΗΜΑΡ) έως την «πατριωτική δεξιά».

Το αναδιοργανωμένο «κόμμα του κράτους» στη συνθήκη της κρίσης είναι ωστόσο υποχρεωμένο να «κατασκευάσει» εκβιαστικά μια συναίνεση αυτοαναφορική, δηλαδή περιορισμένη στο εσωτερικό του πολιτικού συστήματος και αυταρχική. Αυταρχική, υπό την έννοια ότι θα κληθεί να στηρίξει και να προωθήσει πολιτικές που στο όνομα της έκτακτης ανάγκης και του εθνικού συμφέροντος θα εξαπολύσουν ένα πρωτοφανές ως προς την έκταση και την ένταση του κύμα καταστολής, πλήττοντας τον πυρήνα του συστήματος της νομιμότητας. Η στρατηγική της έντασης και του αυταρχισμού αποτελεί μια λύση δοκιμασμένη και εν πολλοίς αποτελεσματική. Η στρατηγική αυτή επενδύει περαιτέρω στους κοινωνικούς αυτοματισμούς και αξιοποιεί την κοινωνική και πολιτική ένταση που συντηρείται από τη δράση παρακρατικών μηχανισμών και εξτρεμιστικών ομάδων. Η γενίκευση και η όξυνση της έντασης επιτρέπει το στιγματισμό της κοινωνικής αντίστασης, εμπεδώνει ένα διάχυτο κλίμα φόβου και ανασφάλειας και ενεργοποιεί τα συντηρητικά ανακλαστικά των μικροαστικών μερίδων. Όλα τα παραπάνω καθιστούν περίπου φυσιολογικές και νομιμοποιημένες τις πρακτικές καταστολής και αυταρχισμού.

Οι ιδεολογικοπολιτικοί μεταμορφισμοί και οι θεσμικές αλλοιώσεις που συνεπάγεται η εφαρμογή αυτού του προγράμματος δεν υπαγορεύονται από τις ανάγκες της συγκυρίας και δεν περιορίζονται στο πλαίσιο διαχείρισης της κρίσης. Αντίθετα, εγγράφονται σε ένα συνολικότερο σχέδιο το οποίο θέτει εν αμφιβόλω τις κοινωνικές, πολιτικές και θεσμικές κατακτήσεις της Μεταπολίτευσης. Οι κατακτήσεις αυτές με πυρήνα το δημοκρατικό κεκτημένο διέυρυναν τις πολιτικές ελευθερίες και τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα των κυριαρχούμενων τάξεων. Από την άποψη αυτή, η κρίση αποτελεί για τις ηγεμονικές μερίδες του άρχοντος συγκροτήματος, τους οργανικούς διανοούμενους του συστήματος και μεγάλο μέρος

8. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η Δημοκρατική Αριστερά (ΔΗΜΑΡ), η θνησιγενής Δημοκρατική Συμμαχία (ΔΗΣΥ) και πιο πρόσφατα το Ποτάμι. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και τα εγχειρήματα συγκρότησης συμμαχικών σχημάτων όπως η ΕΛΙΑ και η Δημοκρατική Παράταξη.

του πολιτικού προσωπικού μια χρυσή ευκαιρία να εκκαθαρίσουν τους ανοιχτούς λογαριασμούς τους με την ενοχλητική Μεταπολίτευση.

Όλα τα παραπάνω είχαν δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εγλωβισμού και ελέγχου της αναπόφευκτης και ογκούμενης κοινωνικής διαμαρτυρίας. Τυχόν διευθέτηση αυτού του τύπου δεν θα είναι ούτε προσωρινή ούτε ουδέτερη, αφού μετατοπίζει δραματικά και συστηματικά τις λειτουργίες του κράτους από τους δημοκρατικά νομιμοποιημένους θεσμούς σε στεγανούς και ανέλεγκτους μηχανισμούς. Είναι, ωστόσο, πολιτικά βιώσιμη μια τέτοια λύση; Την απάντηση τη δίνει αποστομωτικά η ίδια η Ιστορία: κανένα «μεταρρυθμιστικό» πρόγραμμα δεν είχε προοπτικές επιτυχίας χωρίς ένα μίνιμουμ θετικής κοινωνικής συναίνεσης.

4.2. Αναδιάρθρωση του κομματικού συστήματος, κυβερνητική μεταβολή και η στρατηγική της μετατόπισης

Το εναλλακτικό σενάριο διαχείρισης της κρίσης προϋποθέτει τη ριζική ανανέωση του κομματικού συστήματος. Η επιλογή αυτή έχει δοκιμαστεί εντατικά τα τελευταία χρόνια με την εμφάνιση και την εξαφάνιση μιας σειράς κομματικών νεόφυτων και πολιτικών κινήσεων. Η μέχρι τώρα εμπειρία έχει καταδείξει ότι τα νέα κόμματα δεν μπορούν να εισφέρουν ούτε στην αναζωογόνηση της σχέσης του κομματικού συστήματος με την κοινωνία —παρά τις ρητορικές τους εκκλήσεις— ούτε στην διατύπωση ενός εναλλακτικού σχεδίου ικανού να συγκεντρώσει έστω την ανοχή της —παρά τις αισιόδοξες προβλέψεις τους. Πόσο μάλλον στο βαθμό που και τα ίδια είναι μέρος του προβλήματος. Τι μένει; «Ουσιαστικά: Να αποδεχτούν την αναγκαιότητα των σκληρών μέτρων για την αποφυγή της χρεοκοπίας» (Βούλγαρης, 2010). Να αποτελέσουν, δηλαδή, συστατικά μέρη του κόμματος έκτακτης εθνικής ανάγκης, να αναπληρώσουν τυχόν κενά στο ιδεολογικοπολιτικό του ανάγλυφο και να λειτουργήσουν εξισορροπητικά σε «κεντρόφυγες τάσεις» όμορων πολιτικών χώρων. Η συνομολόγηση και μόνο εκ μέρους τους της συνθήκης της ανάγκης προοικονομεί τα όρια της δράσης τους και το ρόλο που αυτο-εγκαλούνται να διαδραματίσουν. Στο πλαίσιο αυτό και ανεξάρτητα από τις προθέσεις τους, δεν μπορεί παρά να λειτουργήσουν ως πρόθυμοι διαχειριστές του πολιτικού προγράμματος της κρίσης και συναυτουργοί ενός σχεδίου εμπέδωσης του γενικευμένου φόβου πάνω στον οποίο θα οικοδομηθεί η παθητική νομιμοποίηση.

Η αναδιοργάνωση του κομματικού συστήματος θα μπορούσε να λειτουργήσει επιτευγματικά σε συνδυασμό με μια σημαίνουσα από συμβολική και πολιτική άποψη κυβερνητική μεταβολή. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει την ανάδυση μιας ισχυρής πολιτικής δύναμης, που θα αποτελέσει το

συντακτικό πυλώνα της εστίας του ενιαίου μαζικού κόμματος του κράτους και η οποία χωρίς να θιγεί το σύστημα πολιτικής κυριαρχίας θα είναι σε θέση να οργανώσει και να εγγυηθεί:

i) μια νέα και ηγεμονική ιδεολογικο-πολιτική συνάρθρωση που θα ενσωματώνει επιλεκτικά όψεις της πολιτικής κουλτούρας των μη ηγεμονικών μερίδων του συνασπισμού εξουσίας, του μικροαστικού ιδεολογικού υποσυνόλου ή ακόμη και έκδοχα στοιχεία από την ιδεολογία των κυριαρχούμενων τάξεων, ii) την αναβάθμιση των μικροαστικών συμφερόντων, και iii) την ανανέωση του πολιτικού και ειδικότερα του κυβερνητικού προσωπικού.

Στην κατεύθυνση αυτή διαμορφώνονται δύο εναλλακτικές: α) η ανασύνθεση της λεγόμενης Κεντροαριστεράς και η ανάδειξή της σε κυρίαρχη πολιτική δύναμη, β) η ανάληψη της κυβερνητικής διαχείρισης από τον ΣΥΡΙΖΑ είτε αυτοδύναμα είτε στο πλαίσιο ενός συμμαχικού σχήματος με αριστερό πρόσημο.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η στρατηγική της μετατόπισης και οι εναλλακτικές εκδοχές μοιάζει καταδικασμένη για δύο βασικούς λόγους: α) η μετατόπιση είναι αποτελεσματική μόνο σε συνθήκες σχετικής κοινωνικοπολιτικής σταθερότητας, ενώ β) η επιτυχία της προϋποθέτει ισχυρά φορτία κοινωνικής συναίνεσης και νομιμοποίησης. Και οι δύο προϋποθέσεις απουσιάζουν στην παρούσα συγκυρία.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Agamben G., 2007, *Κατάσταση εξαίρεσης. Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα*, Αθήνα, Πατάκης.
- Αρανίτου Β., Παπαβλασόπουλος Ε., Σπουρδαλάκης Μ., 2011, «Από την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση... στο Μνημόνιο: Το "χρονικό" μιας προαναγγελθείσας κρίσης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ειδικό τεύχος «Η Ελλάδα σε κρίση», 134-135 Α'-Β' 2011, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Βερναρδάκης Χ., 2011, *Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*, Αθήνα, Αντ. Σάκκουλας.
- Βούλγαρης Γ., 2010, «Σηματοδότης του κενού στα αριστερά», *Τα Νέα*, 12/06/2010.
- Γεωργιάδου Β., 2002, «Labour Party, SPD και ΠΑΣΟΚ: Συστήματα κομματικής διεύθυνσης και οργανωτική ανασυγκρότηση», στο Κατσούλης Η. (επιμ.), *Νέα Σοσιαλδημοκρατία: Περιεχόμενα πολιτικής, θεσμοί, οργανωτικές δομές*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης.

- Γεωργιάδου Β., 2008, «Κατακρήμνιση εμπιστοσύνης και εμμονές», *Καθημερινή*, 28-12-2008.
- Γράβαρης Δ., 2002, «Το αίτημα του πολιτικού εκσυγχρονισμού- Στοιχεία από τη λειτουργία μιας πολιτικής ιδεολογίας στην Ελλάδα», Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα *Ιδεολογικά ρεύματα και τάσεις της διανόησης στην σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σσ. 87-114
- Γράβαρης Δ., 2004, «Η πολιτική οικονομία των μορφών νομιμοποίησης. Από τον λαϊκισμό στον τεχνοκρατικό εκσυγχρονισμό», Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα *Κοινωνική αλλαγή στη σύγχρονη Ελλάδα (1980-2001)*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σσ. 27-57.
- Δεμερτζής Ν., Παπλιάκου Β., 2007, «Πολιτικός κυνισμός, πολιτική συμμετοχή και ΜΜΕ: Μια συγκριτική ανάλυση», Π. Καφετζής κ.ά (επιμ.), *Πολιτική, Κοινωνία, Πολίτες. Ανάλυση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Δεμερτζής Ν., Καφετζής Π., 1996, «Πολιτικός κυνισμός, πολιτική αλλοτρίωση και ΜΜΕ: Η περίπτωση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας», σε Χ. Λυριντζής κ.ά (επιμ.), *Κοινωνία και πολιτική: Όψεις της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας*, Αθήνα, Θεμέλιο, σσ. 174-218.
- Δώδος Δ. κ.ά., 1990, «Η πολιτική κουλτούρα στις χώρες της Νότιας Ευρώπης: Συγκριτικοί πίνακες», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ειδικό τεύχ. 75^Α, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Ελευθερίου Κ., Τάσης Χ., 2011, «Εσωκομματική πολιτική και στρατηγική του κράτους: το συμμετοχικό εγχείρημα του ΠΑΣΟΚ (2004-2009)», *Επιστήμη και Κοινωνία*, 27.
- Καφετζής Π., 1994, «Πολιτική κρίση και πολιτική κουλτούρα. Πολιτική αποξένωση και ανάμιξη στην πολιτική», σε Δεμερτζής Ν. (επιμ.), *Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα*, (γ΄ έκδοση), Αθήνα, Οδυσσέας, σσ. 217-252.
- Κυπριανός Π., 1997, *Δημόσιο ενδιαφέρον και κοινωνική αξία*, Αθήνα, Πλέθρον.
- Κωνσταντινίδης Γ., 2010, «Επιλογή ψήφου εν μέσω "διασταυρούμενων πυρών": οι αντιτιθέμενες επιδράσεις των κοινωνικών χαρακτηριστικών», *Επιστήμη και Κοινωνία*, 25, σσ. 1-15.
- Λυριντζής Χρ., 1998, «Κρίση πολιτικής; Νέες πολιτικές τάσεις και δυνατότητες εκσυγχρονισμού», στο Σπουρδαλάκης Μ. (επιμ.), *ΠΑΣΟΚ. Κράτος - Κόμμα - Κοινωνία*, Αθήνα, Πατάκης, σσ. 78-88.
- Λυριντζής Χ., 2007, «Το μεταβαλλόμενο κομματικό σύστημα: Σταθερή δημοκρατία αμφισβητούμενος «εκσυγχρονισμός», σε Κ. Featherstone (επιμ.), *Πολιτική στην Ελλάδα. Η πρόκληση του εκσυγχρονισμού*, Αθήνα, Οκτώ, σσ. 45-68.
- Μακρυδημήτρης Α., 2002, *Κράτος και κοινωνία των πολιτών*, Αθήνα, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις.
- Μαυρής Γ., 2004, «Κομματικό σύστημα και εκλογικός ανταγωνισμός», σε Χ. Βερναρδάκης κ.ά. (επιμ.), *Τριάντα χρόνια δημοκρατία: Το πολιτικό σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-2004*, τόμ. Α΄, Αθήνα, Κριτική, σσ. 118-153.

- Μουζέλης Ν., 2002, *Από την αλλαγή στον εκσυγχρονισμό*, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Μουφ Σ., 2010, *Επί του πολιτικού*, Αθήνα, Εκκρεμές.
- Μπελαντής Δ., 2004, *Αναζητώντας τον εσωτερικό εχθρό. Διαστάσεις της αντιτρομοκρατικής πολιτικής*, Αθήνα, Προσκήνιο.
- Νικολακόπουλος Η., 2007, «Εκλογές και ψηφοφόροι, 1974-2004. Παλιές ρήξεις και νέα ζητήματα», σε Κ. Featherstone (επιμ.), *Πολιτική στην Ελλάδα. Η πρόκληση του Εκσυγχρονισμού*, Αθήνα, Οκτώ, σσ. 69-91.
- Παναγιωτόπουλος Π., 2008, «Κοινωνική ενσωμάτωση και κοινωνική απόταξη στις εκλογές του 2007. Εκτιμήσεις για την κρίση πολιτικής εκπροσώπησης των μεσαίων στρωμάτων», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 31, σσ. 119-142.
- Παπαβλασόπουλος Ε., 2004, «Η ανασυγκρότηση του ελληνικού συντηρητισμού: Η οργάνωση της Νέας Δημοκρατίας 1974-1993», αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Τμήμα Νομικής ΑΠΘ.
- Παπαβλασόπουλος Ε., Σπουρδαλάκης Μ., 2010, «Οι πολιτικές δυνάμεις και το κομματικό σύστημα», σε Α. Μωυσιάδης, Σ. Σακελαρόπουλος, *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ό αιώνα. Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα, Τόπος, σσ. 313-340.
- Πάσχος Γ., 1981, *Για την νομιμοποίηση και την κρίση του αστικού κράτους*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.
- Πουλαντζάς Ν. (επιμ.), 1978, *Η κρίση του κράτους*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Πουλαντζάς Ν., 1980, *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις*, τόμ. Β', Αθήνα, Θεμέλιο.
- Πουλαντζάς Ν., 2001, (γ' έκδ.), *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Σακελλαρόπουλος Σπ., Σωτήρης Π., 2004, *Αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμός: Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες στην Ελλάδα της δεκαετίας του '80*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Σπουρδαλάκης Μ., 1998, «Από το "κίνημα Διαμαρτυρίας" στο "Νέο ΠΑΣΟΚ"» σε Μ. Σπουρδαλάκης (επιμ.), *ΠΑΣΟΚ. Κράτος – κόμμα – κοινωνία*, Αθήνα, Πατάκης, σσ. 15-74.
- Σπουρδαλάκης Μ., 2003, «Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία», σε Δ. Θ. Τσάτσος, Ξ. Κοντιάδης (επιμ.), *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, Αθήνα, Παπαζήσης, σσ. 39-63.
- Σπουρδαλάκης Μ., Παπαβλασόπουλος Ε., 2008, «Κόμματα, ομάδες συμφερόντων και οι μετασχηματισμοί στο σύστημα εκπροσώπησης. Πέρα από τις θεωρίες της κρίσης», στο Ξ. Ι. Κοντιάδης, Χ. Θ. Ανθόπουλος (επιμ.), *Κρίση του ελληνικού πολιτικού συστήματος*, Αθήνα, Παπαζήσης, σσ. 291-315.
- Σταθάκης Γ., 2002, «Οικονομικός φιλελευθερισμός και το εγχείρημα του εκσυγχρονισμού», σε Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα *Ιδεολογικά ρεύματα και τάσεις της διανόησης στην σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σσ. 166-180.
- Χάρβεϊ Ντ., 2006, *Ο νέος μπερριαλισμός*, Αθήνα, Καστανιώτης.

Ξενόγλωσση

- Aranitis V., Papavlasopoulos E., 2008, «A framework for the analysis of the 2007 parliamentary elections in Greece», Karamanlis Working Papers in Hellenic and European Studies, no 6, June 2008, The Constantine Karamanlis Chair in Hellenic and Southeastern European Studies, Fletcher School of Law and Diplomacy.
- Biorcio R., 2002, «Antipolitics, Political Apathy and Media in Italy», Paper to be presented at the Ecpr Joint Session of Workshops, Turin 22-27 March 2002 Workshop no 20: «Antipolitics and the Media», directed by Daniel Gaxie and Carlo Marletti.
- Brannan T., 2003, «From “antipolitics” to “anti-politics”: What become of east European “civil society”?», Working paper series no 03-41, Development Studies Institute, London School of Economics and Political Science.
- Crosti M., 2004, «Per una definizione del populismo come antipolitica», *Ricerche di storia politica*, 3.
- Marletti C., 2002, «Il ciclo dell'antipolitica e i risultati delle elezioni del 13 maggio in Italia. Verso un nuovo clima d'opinione?», *Comunicazione Politica* vol. III, 1/2002, pp. 9-30.
- Mastropaolo A., 2000, *Antipolitica. Alle origini della crisi italiana*, Napoli, L'Ancora.
- Metea V., 2010, «Four types of anti-politics: Insights from the Italian case», *Modern Italy*, 15 (1), pp. 37-61.
- Panitch L., 1984, *Working Class Politics in Crisis*, London, Verso.
- Spourdalakis M., 1996, «Securing Democracy in Post-authoritarian Greece. The Role of Political Parties», G. Pridham, P. Lewis (eds), *Stabilising Fragile Democracies*, London, Routledge, pp. 167-185.

Efthimis Papavlassopoulos

Transformations and shifts in the Greek party system:
From the «mass party of the state»
to the «national emergency party»

SUMMARY

This paper traces the polysemy of transformations and the critical shifts in the structure and operation of the party system during the post-junta era (Metapolitefsi).

This paper attempts to highlight and analyze the varying relations of the parties with the state and society. The structure and the functions of the party system are critically re-examined and the venture of the reconstruction of the party system is critically analyzed as a part of the overall approach to the arrangement of the crisis. Finally, it maps the possible rearticulations of the party system which will undertake the reorganization of the political system, and theorizes the outcomes of the alternative policies for resolving the crisis.

Keywords: Metapolitefsi, political system, dual party system, crisis